

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Вступ. Майже в усіх промислово розвинутих країнах світу страхування життя є одним з центральних видів страхування та має велике соціально-економічне значення. Це пов'язано з тим, що страхування життя – це не тільки засіб розв'язання проблем соціального захисту і соціального забезпечення населення, а й механізм підвищення інвестиційного потенціалу країни. У таких країнах, як США, Японія, Великобританія, Германія страхування життя називають будівництвом нації. Адже від наявності відповідного полісу для громадян залежить дуже багато – освіта, кредит у банку, пенсія і т.д. Роблячи протягом 20-30 років страхові внески, середній іноземець отримує після цього досить велику суму – 200-300 тис. дол. [6, с. 49].

На сьогоднішній день все більшого значення страхування життя починає набувати у тих країнах, які реформуються. Наскільки важливим є страхування життя саме в цих країнах, настільки складним є і його запровадження. Розглянемо дану ситуацію на прикладі України, де системи соціального та пенсійного забезпечення є недосконалими, а проблема страхового захисту населення і далі залишається невирішеною. Адже за сучасних умов ті види загальнообов'язкового соціального страхування, які впроваджує держава, є соціально неефективними, а страхування життя, за допомогою якого громадянин може самостійно організувати більш високий ступінь захисту, знаходиться на стадії розвитку. Питома вага страхування життя на українському ринку страхових послуг становить лише 1,9 %, тоді як у країнах з розвинутою економікою – 60-70 %.

Звичайно, кожна країна сама вирішує, що краще для ефективного соціального захисту: ввести нові види податків чи збільшити акцент на організацію системи захисту методами роботодавця і самої людини. Перший спосіб залучення коштів, як нам відомо, знижує ефективність функціонування державних страхових фондів. Так, дані збори є навантаженням на фонд оплати праці підприємств і організацій, що з одного боку призводить до підвищення вартості продукції, що через ціни на товари і послуги збільшує тиск на всі прошарки населення, а з іншого створює додаткові стимули для видачі заробітної плати у конвертах та переходу платників до тіньового сектора економіки.

Отже, прийшов час, коли необхідно відмовитися від неефективної та економічно обтяжливої системи соціального захисту та забезпечити

сприятливі умови для розвитку альтернативних їй форм. Однією з них і виступає страхування життя.

Постановка проблеми. Як відомо, страхування життя доповнює систему соціального захисту, яку здійснює держава. Таким чином відбувається розподіл соціальних зобов'язань між державою, роботодавцями та громадянами. Мета написання статті – розкрити значення та вигідність страхування життя для кожного з вищезазначених суб'єктів та висвітлити основні проблеми розвитку страхування життя в Україні як на рівні держави, так із погляду сприйняття таких послуг споживачами.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичний аналіз наукових праць з питань страхування життя, серед яких зазначимо публікації українських вчених С.С. Осадця, Л.М. Горбача, О.С. Єгорової [3], В.Д. Базилевича, О.Л. Залетова [5], В.М. Фурмана [14] та ін., засвідчує, що в науковій літературі та численних навчально-методичних публікаціях питання необхідності та вигідності розвитку страхування життя висвітлено не досить детально. Тому дана проблема потребує подальшого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. У багатьох країнах уже давно працює система взаємодоповнюючого соціального захисту: державне соціальне забезпечення, групове страхування працівників підприємств, індивідуальне страхування. Саме функціонування трьохрівневої системи соціального захисту, в якій держава забезпечує громадянам лише мінімум соціального захисту, а більш високий ступінь захисту людина організовує самостійно і за допомогою роботодавця, є найбільш ефективною і економічно вигідною для всіх вищезгаданих суб'єктів. Це пояснюється багатьма причинами. По-перше, функціонування страхового ринку життя доповнює систему соціального захисту. Таким чином, з одного боку воно компенсує недостатність державних соціальних гарантій, а з іншого – сприяє зменшенню навантаження на соціальний бюджет країни. По-друге, розвиток страхування життя вважається однією з найтрудомісткіших галузей страхування, що веде до появи нових робочих місць. А це, з точки зору держави, сприяє послабленню соціальної напруги в країні [2, с. 77]. По-третє, через створення страхових резервів страхові компанії формують короткострокові і довгострокові кредитні ресурси, які потім інвестуються у вітчизняну економіку, що у свою чергу зменшує число запозичень на зовнішніх ринках. У розвинутих країнах світу компанії, які здійснюють страхування життя, забезпечують внутрішні довгострокові інвестиції у розмірі 6-10 % ВВП.

Отже, для держави соціальна та економічна вигода страхування життя зрозуміла. Яка ж роль роботодавця у даній системі страхування та які вигоди він зможе отримати, страхуючи своїх працівників?

На сьогоднішній день програми корпоративного страхування життя є невід'ємним елементом сучасного PR-менеджменту. Такі програми надають підприємству багато переваг. По-перше, можливість забезпечити соціальний захист своїх працівників. Це досягається за рахунок формування соціального пакета робітникам. В цьому пакеті можуть знаходитися ризики смерті,

важких критичних захворювань, травматизму, інвалідності, при настанні яких працівник або його сім'я отримує визначену суму. Слід відмітити, що такі програми підприємство може складати і модифікувати самостійно, максимально адаптуючи їх під себе [12, с. 83]. По-друге, можливість проводити ефективну кадрову політику. Для цього підприємству потрібно відкрити на кожного працівника накопичувальний рахунок в страховій компанії, який з кожним роком його роботи збільшуватиметься. Таким чином, даний рахунок з одного боку стане додатковим стимулом для підвищення ефективності роботи працівника, а з іншого – дасть змогу уникнути плинності кадрів. По-третє, управляти грошовими потоками і фінансувати власний розвиток. Згідно з Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” юридичним особам дозволяється відносити на валові витрати платежі за довгостроковими договорами накопичувального страхування життя, що дає можливість зменшити податковий тягар. Крім того, сьогодні компанії, які проводять страхування життя, мають право “кредитувати” своїх клієнтів їх же коштами. Ця схема досить проста: отримавши від підприємства страхові платежі, страхова компанія відкриває в банку депозитний рахунок, а підприємство в свою чергу отримує кредит на пільгових умовах за заниженою процентною ставкою. Таким чином, підприємство повертає свої кошти, які були витрачені на страхування.

З'ясуємо, чим же страхування життя виступає для самої людини: засобом реалізації своїх потреб, чи черговим “викачуванням” коштів? Страхування життя для людини – це:

1. Захист від ризиків: смерть страхувальника, тимчасова і постійна втрата працездатності, закінчення трудової діяльності у зв'язку з виходом на пенсію за віком, доживання страхувальника до закінчення терміну страхування або обумовленого договором віку, до настання певної події (наприклад, одруження, народження дитини і т.д.).
2. Засіб нагромадження грошових коштів для різних цілей: придбання житла, оплати витрат на навчання, забезпечення в старості і т.д.
3. Спосіб захисту спадщини. Страхування життя дає змогу страхувальнику передбачати наслідки своєї смерті для близьких і визначати частку спадщини, що призначається кожному з них [8, с. 197].
4. Можливість отримання кредиту. Згідно з Законом України “Про страхування” страховики, які здійснюють страхування життя, можуть надавати кредити страхувальникам, які уклали договори страхування життя.

Отже, здавалося б, кожен із вищезгаданих суб'єктів системи соціального захисту зацікавлений у розвитку даного виду страхування. Виникає запитання: що ж заважає його розвитку?

На нашу думку, головним гальмом на шляху розвитку страхування життя є держава. Тому що саме від неї залежить успішний розвиток даного виду страхування. По-перше, держава повинна створити підґрунтя для розвитку даного виду страхування через прийняття низки законів та

нормативно-правових актів. По-друге, вона повинна забезпечити стабільне функціонування страхового ринку. По-третє, створити достатній рівень державного регулювання та контролю в цій сфері.

Розглянемо проблеми розвитку страхового ринку життя в Україні на сьогоднішній день.

1. Існуюча законодавча база, що регулює страховий бізнес, є недосконалою та має багато суперечностей. В першу чергу, це стосується Закону України “Про страхування” та Методики формування страхових резервів зі страхування життя, де навіть відсутнє однозначне визначення страхування життя та терміну його дії [7, 10]. Також слід зазначити, що багато питань взагалі залишаються неврегульованими.
2. Негативно впливає на розвиток страхування життя заборона вітчизняним страховикам одночасно здійснювати загальне страхування та страхування життя.
3. Залишається нерозв’язаною проблема компенсації громадянам державних виплат за договорами страхування життя, укладеними ще за радянських часів. За офіційними даними, борг держави по страхових полісах складає 8 млрд. грн. [4, с. 37].
4. Присутність “сірих” компаній на ринку страхування життя.
5. Нерозвинений інститут страхового посередництва, від якого залежить в першу чергу перспективність і успіх в просуванні програм страхування і страхового бізнесу в цілому. Досвід розвинутих країн свідчить, що на одну страхову компанію припадає декілька десятків і навіть сотень страхових брокерів, а в Україні, навпаки – на одного брокера припадає п’ять страховиків [4, с. 44].
6. Нестача фахівців у сфері страхової математики – актуаріїв, що ускладнює діяльність компаній по страхуванню життя. Навчання актуаріїв в Україні не проводилися починаючи з 1999 року, відповідно ніхто з дипломованих фахівців у цій сфері не отримав дозволу на здійснення актуарної діяльності [11, с. 69].
7. Рівень життя населення залишається низьким, а це призводить до того, що майже всі кошти витрачаються на придбання предметів першої необхідності. Так, за оцінками різних дослідницьких інститутів, українці витрачають приблизно 45 % свого доходу на придбання продуктів, у той час, як тільки 7 % від доходу відкладається у вигляді заощаджень [9, с. 60]. Як свідчить досвід інших країн, страховий бум починається, коли середні доходи населення сягають 300-400 доларів [4, с. 39]. Але практика показує, що громадяни з високими доходами досить рідко звертаються до страхування життя.
8. Нестача надійних фінансових активів для інвестування резервів. Так, сьогодні резерви страховиків життя складають усього 25 % від розміру активів [9, с. 60].
9. Залишається невирішеним питання захисту страхових внесків страхувальника за довгостроковими договорами страхування життя у зв’язку з інфляційними процесами в країні. Хоча до Закону України “Про

страхування” і були внесені зміни, які передбачали можливість використання вільноконвертованої валюти під час здійснення страхування життя, та можливості формувати частину математичних резервів у вільноконвертованій валюті так і не змогли до кінця вирішити дане питання.

Також слід підкреслити, що крім вищезазначених чинників, негативно впливає на розвиток страхування життя економічна і політична нестабільність в країні. А це, як відомо, породжує невпевненість громадян у майбутньому.

Слід зазначити, що за останні роки страховий ринок життя в Україні все ж таки зазнав значних позитивних змін (табл. 1). В основному це відбулося за рахунок прийняття низки законів, які були призначені стимулювати розвиток страхування життя в Україні шляхом надання різних пільг.

Аналіз розвитку українського ринку страхування життя свідчить, що обсяг страхових платежів протягом 1996-1999 років поступово зменшувався. І тільки починаючи з 2000 року страховий ринок життя в Україні набрав значних темпів розвитку. На сьогоднішній день ріст частки страхування життя в обсязі страхових платежів досягає 100 %. Хоча темпи росту сектора значні, обсяг ринку як і раніше дуже невеликий. Тому й не дивно, що на сучасному етапі розвитку для України залишається характерним надзвичайно низький попит на страхові послуги як з боку суб'єктів господарства, так і з боку населення.

Таблиця 1

Динаміка розвитку страхування життя в Україні [9, 15]

Рік	Страхові платежі, млн. грн.	Ріст відносно попереднього року, %	Частка страхування життя в обсязі страхових платежів, %
1996	33,5	–	11,2
1997	18,6	55,5	4,8
1998	12,9	69,4	1,9
1999	7,6	58,9	0,8
2000	10,1	131,6	0,6
2001	15,7	157,0	0,6
2002	23,9	152,2	0,7
2003	72,9	305,0	1,1
2004	186,9	256,4	1,9
6 місяців 2005	136,5	73,0	3,8

Недостатність попиту на продукти страхування життя з точки зору суб'єктів господарювання можна пояснити наступними причинами:

- багато роботодавців ще не усвідомили необхідність корпоративного страхування життя;

- програми корпоративного страхування життя переважно розраховані на промислові підприємства, де працює велика кількість людей [13, с. 47];
- наявність високих ставок оподаткування по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню навряд чи заохотить роботодавця впроваджувати програми корпоративного страхування життя;
- небажання виходити з тіньового бізнесу та робити свою діяльність прозорою. Адже запровадження програм корпоративного страхування життя призводить до виведення частки коштів з тіні, оскільки система пільг передбачає чітку прив'язку до офіційної заробітної плати [1, с. 74].

Розглянемо причини, які стримують населення купувати поліси страхування життя:

1. Недовіра населення до компаній по страхуванню життя. Це пов'язано з тим, що багато громадян втратили більшу частину своїх заощаджень, які вони інвестували з метою страхування життя до колишнього радянського органу страхування – Держстраху. А такі договори мала переважна більшість (68,3 %) працездатного населення СРСР.
2. Низька обізнаність населення з даним видом страхування. Це пов'язано з одного боку з недосконалою інформаційною базою даних про стан та розвиток страхового ринку життя, а з іншого – страхові компанії, які здійснюють страхування життя, лише недавно активно почали рекламувати свої послуги.
3. Нерозуміння того, що населенню потрібно страхуватися. Багато людей не усвідомлюють небезпеки та її наслідків, інші впевнені, що з ними нічого не станеться. А деякі взагалі бояться про це говорити.
4. Наявність стереотипу “жити сьогоднішнім днем”.
5. Користування послугами банків та інших фінансових інститутів.
6. Використання інших способів створення заощаджень – вкладення коштів в нерухомість, купівля іноземної валюти, що зокрема є наслідком інфляційного періоду вітчизняної економіки.
7. Нестача вільних коштів.

Висновки. Отже, підводячи підсумки вищевикладеного, слід відмітити, що найголовнішою перешкодою на шляху розвитку страхування життя в Україні є надзвичайно низький попит на страхові послуги. Тому на сьогоднішній день основне завдання держави – сформувати потенційного споживача страхових послуг зі страхування життя. Звичайно, ні в якому разі це не повинно відбуватися в примусовому порядку. Вирішення цього завдання вимагає від держави розробки і застосування окремих заходів, спрямованих на відновлення довіри громадян та формування їх страхової культури. А для цього недостатньо вирішити питання законодавчого характеру, стабілізувати економіку та політичну ситуацію в країні. Потрібно боротися з психологічною ситуацією, яка склалася у суспільстві, змінювати саму людину, її стереотипи. І тільки тоді можна досягти зворотнього зв'язку.

Список літератури

1. Адамович В. Реформування галузі страхування життя в Україні – вимога часу, потреба суспільства, завдання влади // Страхова справа. – 2002. – № 3(7). – С. 71-74.
2. Горбач Л.М. Страхова справа. – К.: Кондор, 2003. – 252 с.

3. Єгорова О.С. Розвиток страхування життя в Україні // Вісник Української академії банківської справи. – 2003. – № 1. – С. 46 – 50.
4. Жадан О. Страхування життя, тенденції та прогнози // Страхова справа. – 2004. – № 3. – С. 37-45.
5. Залетов А.Л. Страхование в Украине / О.Л. Слюсаренко (ред). – К.: Международная агенция “BeeZone”: Логос, 2002. – 452 с.
6. Кошкин Д. Страхование жизни оживает // Финансы. – 2005. – № 4. – С. 49.
7. Методика формування резервів зі страхування життя. Затверджена наказом Укрстрахнагляду 23.06.97 // Україна–business. – 1997. – № 30-31.
8. Осадець С.С. Страхування: Підручник. Вид 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
9. Парашак О. Світовий погляд на страхування життя в Східній Європі, СНД та Азії // Страхова справа. – 2005. – № 4(20). – С. 54-61.
10. Про внесення змін до Закону України “Про страхування”: Закон України від 04.10.2001 // Україна–business. – 2001. – № 44.
11. П’ятикратна ялтинська глобалізація // Страхова справа. – 2005. – № 3. – С. 56-73.
12. Сиренко І. Страхування життя як ефективний інструмент мотивації персоналу // Страхова справа. – 2005. – № 2(14). – С. 80-83.
13. Сиренко І., Третьякова Г. Страхование жизни – надежная основа социальной защиты человека // Економічний часопис. – 2005. – № 1-2. – С. 44-48.
14. Фурман В.М. Страхові послуги для населення // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 139-144.
15. Шерман М. Страхование жизни в условиях становления негосударственного пенсионного обеспечения: итоги полугодия 2005 года // Страховой рейтинг “InsuranceTop”. – 2005. – № 3(11). – С. 22-34.
Отримано 31.08.2006

Куделя, Л.В. Соціально-економічні аспекти розвитку страхування життя в Україні [Текст] / Л.В. Куделя // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2006. - Т. 17. - С. 293-300.